

Original Article

Explanation of the Problem of Evil Based on the Personal Unity of Existence in Mulla Sadra's Philosophy

Kokab Darabi^{*1} , Hamed Alizadeh²

¹ Assistant Professor of Islamic Philosophy and Theology, University of Mazandaran Babolsar, Iran
k.darabi@umz.ac.ir

² Ph.D. student of Hikmat Mota'alieh, University of Ferdowsi, Mashhad, Iran
d.alizadeh63@gmail.com

Click or tap here to enter text.

Received:

April 20, 2021

Accepted:

June 22, 2021

Available online:

February 9, 2024

Keywords:

Evil, Mulla Sadra, Personal Unity of Existence, Nature

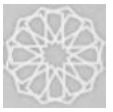
Abstract

So far, the problem of Evil has been raised based on nature's originality or existence. In the second case, it was either based on the explanation of entities or the establishment of existence. However, many philosophical issues, such as the problem of Evil, were covered with the design and proof of Mulla Sadra's theory of personal unity of existence. Based on this theory, since existence is the truth of a personal unit, the world of existence is related to God and is one of his affairs. The evil interpretation of beings is based on the fact that existence has multiple instances, while according to the personal unity of existence, existence does not have a second instance. When existence has only one instance, Evil will be negated. According to Sadra's point of view, the appropriate answer to the problem of classification of beings will be obtained through proper knowledge about fixed essences and entities and the rules specific to them. The essences that lack existence will possess it with the generosity of God. Therefore, the return of numerous condemned things along with evils and sins are fixed to the same essences and nobles and are considered one of their essentials, which, in the downward course of the truth of existence, has caused conflict between them and the occurrence of Evil. Therefore, the return of all good deeds is due to God, and God's forgiveness is free from shortcomings, and the defects return to the nature of things and their inherent aspect.

*Corresponding Author: Kokab Darabi

Address: University of Mazandaran Babolsar, Iran

Email: k.darabi@umz.ac.ir

Extended abstract

1. Introduction

The existence of Evil in the world and the quality of its connection with the existence of God, who is pure good, is a problem that has long plagued the minds of the theists in the discussion of believing in one just God and also the objectiveness of the world. This issue is one of the most important challenges that threatens the rational belief in the existence of a benevolent and omnipotent God.

Many atheists consider the existence of Evil as proof against the existence of the benevolent and perfect God of religions, and by relying on the logical incompatibility between the existence of God and Evil, they turn the existence of God into an improbable matter. In the meantime, theist thinkers and philosophers, each in their own way, have made efforts to provide a reasonable answer to this issue and resolve the existing doubts surrounding it. Islamic philosophers before Mulla Sadra also put forward theories in this field. However, with Mullah Sadra's design and proof of the theory of personal unity of existence, many philosophical issues, such as the problem of Evil, were covered by this innovative theory. With this statement, the current research seeks to explain the problem of Evil based on the personal unity of existence- as the ultimate goal of Mulla Sadra's ontology- in Sadra's philosophy.

2. Findings

Based on the theory of personal unity of existence, since existence is the truth of personal unity, the world of existence is the object of connection with God and is one of his affairs. The evil interpretation of beings is based on the fact that existence has multiple instances, while according to

the personal unity of existence, it does not have a second instance. When existence has only one instance, Evil will be negated.

3. Result

By designing and proving the theory of personal unity of existence by Mulla Sadra, many philosophical issues, such as the problem of Evil, were covered by this innovative theory. Based on the theory of personal unity of existence, plurality is removed from the truth of existence and given to its objects and manifestations, and emergent plurality replaces existential plurality. According to this theory, existence is the truth of a personal unit, and the essence of supreme truth, pure goodness, is the only example. Therefore, there is no room left for a problem called Evil. Because the world is related to God and is one of the causes and has no identity other than disability and is his manifestation, Evil is a nonexistent thing and cannot be attributed to pure good. The problem of Evil is caused by the neglect of being related. Suppose we correctly understand the interrelatedness of beings and the simplicity of the supreme truth; in that case, we can solve the problem of Evil and the doubts surrounding it. If the collection of the universe is related to God, who is a personal unit and absolute and pure good, Evil will no longer mean anything.

According to Sadra's point of view, Almighty God, with the abundance of existence, invites the essences that do not have a share in existence, and the reprehensible multiplicity, along with Evil and sin, is one of their inherent accessories. Therefore, defects and Evil will return to the limitations of essences that do not have a share in existence. Hence, all good things return to the existence of God and the light of his existence, and the existence of the Prophet is free from shortcomings and low

affairs, which goes back to the nature and inherent dignity of things. In other words, the appearance of Evil in the universe and the occurrence of sins by some servants are due to the inherent defects of the fixed nobles and the nature and Evil of their talents and abilities. This meaning of Evil belongs to the world of nature, but if we consider it a defect, it includes all other things and even extends to the material field.

Almighty God is good in essence, and Evil is pure non-existence. Therefore, God, who is the truth of existence, is not characterized by additional good and evil. The additional good and evil are related to his appearances and developments, which have no existence, and their attribution to existence is virtual.

Based on the theory of the personal unity of existence, just as the plurality of the truth of existence is taken away and given to its objects and manifestations, the emergence of plurality replaces the existential plurality. In the problem of Evil, Evil

is deprived of the truth of its existence, and evidence is given to its manifestations, in which some perfections have not appeared due to limitations and shortcomings. Therefore, they are described as being evil, and in fact, the evilness of such things is a negative description of these objects.

Funding

There is no funding.

Contribution of the authors

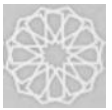
Dr. Kokab Darabi is the author of this article and takes full responsibility for it. Mr. Hamed Alizadeh also helped with this article.

Conflict of interest

The authors of this article have no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors appreciate all the researchers who work in the philosophy of religion. They also thank all the scientific consultants in this paper.

References

Holy Quran

Ibn Sina, H. A., (1370), *Theology of Salvation*, translated by Yahya Yathrabi, Tehran: Fekr Rooz.

Javadi Amoli, A., (1386), *Rahiq Makhtoum (Explanation of transcendental wisdom)*, second volume, part five, Qom: Esra Publishing House, third edition.

Kakaei, Q., (1378), Theory of the unity of existence and its evidence from the point of view of Ibn Arabi and Mulla Sadra, *Shiraz University's Religious Thought Quarterly*, 1, 55-77.

Mackey, J. A. (1370), translated by Mohammad Reza Saleh Nejad, Evil and Absolute Power, *Kian Magazine*, 4(3), 5-11.

Misbah Yazdi, M. T., (1366), *Teaching Philosophy*, second volume, Tehran: Islamic Propaganda Organization.

Nabavian, M. M., (2012), Unity of existence from Sadra's point of view, *Ayin Hikmat*, 5(18), 177-207.

Nahj al-Balagha, (1374), edited by Sobhi Saleh, Beirut.

Nasri, A., & Emetadinia, M., (2012), Formulations of the Problem of Evil in the Works of Muslim Philosophers, *Teachings of Islamic Philosophy, Rezavi University of Islamic Sciences*, 12, 117-140

Pilin, D., (2013), *The Basics of Philosophy of Religion*, translated by the Translators Group, Qom: Bostan Kitab.

Ragheb Esfahani, H. M., (1412), *Al-Mofradat fi Gharib al-Qur'an*, research by Safwan Adnan Daoud, Beirut, Damascus: Dar al-Alam, al-Dar al-Shamiya.

Sabzevari, M. H., (1369), *Description of the poem*, first volume, Tehran: Nab.

Sadr al-Din Shirazi, M. I., *Al-Hikama al-Mutaaliyyah fi Al-Isfar al-Uqliyyah al-Arabah*, Seventh volume, Qom: Al-Mustafawi School.

Sadr al-Din Shirazi, M. I., (1354), *Al-Mubadad and Al-Maad*, edited by Seyyed Jalaleddin Ashtiani, Tehran: Hikmat and Philosophy Association.

Sadr al-Din Shirazi, M. I., (1362), *Mafatih Al-Ghaib*, Tehran: Scientific and Cultural Publications.

Sadr al-Din Shirazi, M. I., (1363), *Al-Mashir*, by Hanri Carbon, Tehran: Tahori Library.

Sadr al-Din Shirazi, M. I., (1368), *Al-Hikama al-Mutaaliyyah fi al-Isfar al-Uqliyyah al-Arabah*, third volume, Qom: Al-Mustafawi school.

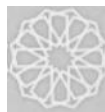
Sadr al-Din Shirazi, M. I., (1379), *Al-Asfar Al-Arbaeh*, first volume, Tehran: Hikmat.

Sadr al-Din Shirazi, M. I., (1380), *al-Hikma al-Muttaaliyyah fi al-Asfar al-Uqliyyah al-Arbaeh*, second volume, edited and researched by Maqsood Mohammadi, Tehran: Sadra Islamic Hikmat Foundation.

Sadr al-Din Shirazi, M. I., (1981), *Al-Hikama al-Mutta'aliyah fi al-Asfar al-Arabah*, volumes one and two, Beirut: Dar Ihya al-Tarath al-Arabi.

Tabatabayi, S. Mo. H., (1981), *Commentary on Al-Hikama al-Mutaaliyyah in al-Asfar al-Uqliyyah al-Arbaeh*, sixth volume, Beirut: Dar-Ahiya-Al-Tarath al-Arabi.

مقاله پژوهشی اصیل

تبیین مسأله شر بر مبنای وحدت شخصی وجود در فلسفه‌ی ملاصدرا

کوکب دارابی^{*۱} ID، حامد علیزاده^۲ ID

^۱ استادیار گروه فلسفه و گلام اسلامی دانشگاه مازندران
^۲ دانشجوی دکتری حکمت متعالیه، دانشگاه فردوسی مشهد

Click or tap here to enter text.

چکیده

مسأله شر تا کنون یا بر مبنای اصالت ماهیت مطرح بوده یا اصالت وجود؛ و در صورت دوم؛ یا مبتنی بر تباین وجودات بوده است یا تشکیک وجود. اما با طرح و برهانی نمودن نظریه‌ی وحدت شخصی وجود توسط ملاصدرا، بسیاری از مسائل فلسفی؛ از جمله، مسأله‌ی شرور، تحت‌الشعاع آن قرار گرفتند. بر مبنای این نظریه، از آنجایی که وجود، حقیقت واحد شخصی است، لذا؛ عالم هستی، عین‌الربط به خداوند و شأنی از شئون او می‌باشد. تفسیر شر انگاری موجودات، فرع بر این است که وجود، مصادیق متعدد داشته باشد، درحالی که طبق وحدت شخصی وجود، هستی مصداق دوم ندارد. وقتی وجود فقط یک مصداق داشته باشد، شر، سالبه به انتفاء موضوع خواهد شد. مطابق دیدگاه صدرا، پاسخ مناسب به معضل شرانگاری موجودات، از رهگذر معرفت شایسته نسبت به ماهیات و اعیان ثابت و احکام مختص بدانها حاصل خواهد شد. ماهیاتی که فاقد هستی می‌باشند، با بخشش کریمانه حق، واجد آن می‌گردند. لذا بازگشت امور نکوهیده‌ی متکثر به همراه شرور و گناهان به همان ماهیات و اعیان ثابت بوده و از لوازم ذاتی آن‌ها محسوب می‌گردند که در سیر نزولی حقیقت هستی، موجب تراحم میان آن‌ها و وقوع شرور گردیده است. بنابراین؛ بازگشت تمام امور خیر، به جود پروردگار بوده و بخشش الهی عاری از کاستی‌هاست و نقائص، به ماهیت اشیاء و جنبه‌ی ذاتی آن‌ها بازمی‌گردد.

تاریخ دریافت:

۳۱ فروردین ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۱ تیر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۲۰ بهمن ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها:

شر، ملاصدرا، وحدت شخصی وجود، ماهیت

* نویسنده مسئول: کوکب دارابی

آدرس: دانشگاه مازندران

ایمیل: k.darabi@umz.ac.ir

۱ بیان مسأله

وجه سوم؛ خداوند خواهان نابودی شرور نیست و توانایی نابودی شرور را نیز ندارد.

وجه چهارم؛ خداوند، هم خواهان نابودی شرور است و هم توانایی انجام آن را دارد.

اگر خداوند خواهان نابودی شرور است، اما توانایی این کار را ندارد، نشانگر عجز و ناتوانی اوست و چینی امری با صفات الهی همخوانی ندارد. اگر خداوند، توانایی نابودی شرور را دارد، اما خواهان انجام چنین کاری نیست، نشانگر بخل اوست که این امر نیز با اوصاف الهی ناسازگار است. اما اگر خداوند، هم خواهان نابودی شرور است و هم توانایی انجام آن را دارد که تنها فرض متناسب با خداست. چنین حالتی، منشأ شرور کجاست و چرا خداوند به دنبال نابودی آنها نیست؟ (پیلین، ۱۳۸۳: ۲۴۷)

فلاسفه‌ی ملحد، مسأله شر را به عنوان دلیلی آشکار بر نفی وجود خدای اَدیان، تلقی نموده‌اند. اینان با مطرح نمودن این شبهه، درصدد هستند؛ تا با محدود نمودن یکی از صفات سه‌گانه‌ی خدوند) علم، قدرت و خیرخواهی؛(ناسازگاری وجود شر با اصل وجود خدا را اثبات نمایند.

یکی از مطرح‌ترین، متفکرانی که مسأله‌ی ناسازگاری منطقی معضل شر با صفات سه‌گانه خداوند و در نتیجه وجود او را بیان کرده، جی. ال. مکی است که تلاش نموده تا به این پرسش که اساساً چرا شر وجود دارد، پاسخی مناسب دهد. به اعتقاد او، میان این سه قضیه، تناقض و ناسازگاری وجود دارد. ۱- خداوند قادر مطلق است ۲- خداوند خیرخواه محض است ۳- شر وجود دارد. وی می‌گوید: این مجموعه با هم ناسازگار هستند؛ بنابراین نباید به چنین خدایی اعتقاد داشت؛ در نتیجه خدا وجود ندارد. (مکی، ۱۳۷۰: ۲۷)

چراکه؛ اگر خداوند، دارای هر سه ویژگی فوق است، این پرسش مطرح می‌شود که اساساً، چرا شر وجود دارد و وجود شرور منافی وجود خداوند خواهد بود.

وجود شرور در جهان و کیفیت پیوند آن با وجود خدایی که خیر محض است، معضلی است که از دیرباز، اندیشه‌ی خداپاوران را در بحث باور به خدای واحد عادل و نیز؛ هدف‌مندی جهان، به طور جدی به خود مشغول نموده است. این مسأله، یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی است که باور عقلانی به وجود یک خدای خیرخواه، عالم مطلق و قادر مطلق را با تهدیدی جدی مواجه نموده است.

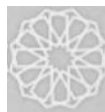
بسیاری از خدا ناباوران، وجود شرور را به عنوان گواهی علیه وجود خدای خیرخواه و کامل ادیان در نظر می‌گیرند و با تکیه بر ناسازگاری منطقی میان وجود خدا و شرور، وجود خدا را به امری غیراحتمالی تبدیل می‌سازند. در این میان، اندیشمندان و فیلسوفان خداپاور، هریک به سهم خود تلاش‌هایی را در راستای ارائه‌ی پاسخی معقول برای این مسأله و رفع شبهات موجود پیرامون آن، مبذول داشته‌اند. فیلسوفان اسلامی قبل از ملاصدرا نیز در این زمینه، نظریاتی را مطرح نموده‌اند. اما با طرح‌ریزی و برهانی نمودن نظریه‌ی وحدت شخصی وجود توسط ملاصدرا، بسیاری از مسائل فلسفی؛ از جمله، مسأله‌ی شرور تحت‌الشعاع این نظریه‌ی ابتکاری قرار گرفتند. با این بیان؛ پژوهش حاضر، در پی آن است تا به تبیین معضل شر بر مبنای وحدت شخصی وجود-به عنوان غایت نهایی هستی-شناسی ملاصدرا- در فلسفه‌ی صدرا پردازد.

۲ مسأله‌ی منطقی شر

گروهی از اندیشمندان، با چنین وجوهی، مسأله شر را به اپیکور منسوب کرده‌اند:

در مورد مسأله شر، چند وجه را می‌توان در نظر گرفت: وجه اول؛ خداوند خواهان نابودی شرور است، اما توانایی این کار را ندارد.

وجه دوم؛ خداوند، توانایی نابودی شرور را دارد، اما خواهان انجام چنین کاری نیست.

۳ معنائشناسی خیر و شر

شَرّ؛ از لحاظ لغوی، به معنای چیزی است که همه از او روی برمی‌تابند، چنان‌که؛ خیر چیزی است که همه به او متمایل هستند. (راغب اصفهانی، ۵۱۴۱۲، ۴۴۸) به عبارت دیگر؛ خیر، عبارت از همان وجود و کمال وجود بوده که چیزی است مورد علاقه و اشتیاق همگام؛ و در سمت مخالف آن؛ امری عدمی بنام شر می‌باشد که فاقد ذات بوده که میتوان آن را همان نیستی جوهر و یا فقدان ملکه ای از ملکات آن دانست. (ابن سینا، ۱۳۷۰: ۳۸۱)

ملاصدرا نیز فقدان ذات شیء و یا نداشتن کمالی از کمالات مخصوص آن شیء را همان شر می‌نامید. (صدرالدین شیرازی، بی‌تا: ۷ / ۵۸)

برخلاف برخی که تقابل میان خیر و شر را از نوع تضاد می‌پنداشتند؛ حکیم سبزواری چنین گمانی را رد نموده و تقابل میان آن دو را از نوع تقابل وجدان و فقدان؛ یا همان تقابل ملکه و عدم ملکه دانسته است. از منظر وی از آنجایی که امور متضاد، امری وجودی بوده و نیاز به فاعل دارند، لذا تقابل میان خیر و شر را نمی‌توان از این نوع دانست زیرا حکیمان نیستی انگاری شرور و اینکه شرور امری عدمی هستند، ادعای بدهمت نموده‌اند. (سبزواری، ۱۳۶۹: ۱ / ۱۱۷)

با این تفاسیر، نمی‌توان خیر و شر را در زمره مفاهیم ماهوی یا همان معقولات اولی به شمار آورد؛ بلکه آن دو از امری هستند که جهان خارج صرفاً منشأ انتزاع آن‌ها بوده اما متصف شدن بدانها در ذهن صورت می‌گیرد و لذا معقول ثانی فلسفی خواهند بود. (مصباح یزدی، ۱۳۶۶: ۲ / ۴۲۳)

۴ وحدت شخصی وجود

در نگاه عرفانی، حقیقت وجود، حقیقت واحد شخصی است و ذات حق تعالی، تنها مصداق آن بوده و تمامی موجودات دیگر، در واقع ظهور و شأنی از شئون ذات می‌باشند و کثراتی که ما شاهد آن

هستیم، حاکی از ظهورات و جلوات وجود است نه اصل وجود.

بنابر دیدگاه ابن عربی، وجود دارای واقعیت عینی است و مصداق آن امر واحدی است که حق تعالی نام دارد و او یک شخص است که واجد همه کمالات است. رابطه‌ی او با جهان، رابطه‌ی ظاهر با مظهر است و بر این اساس، همه‌ی آنچه ماسوای او در عالم است و ما از آن به اشیاء و موجودات مختلف تعبیر می‌نماییم در واقع چیزی جز تجلیات و ظهورات آن نیست. (ابن عربی، ۱۳۶۵: ۱۲۰، ۵۵، ۴۹)

ملاصدرا، علی‌رغم اعتقاد به نظریه وحدت شخصی وجود، به دلیل رعایت ترتیب مباحث فلسفی و نگاه تعلیمی بدان، در آغاز، تلاش نموده تا بر نظریه وحدت تشکیکی وجود، برهان اقامه کند. (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱: ۱ / ۷۱)

علامه طباطبایی وحدت شخصی وجود را برتر از وحدت تشکیکی وجود و قول نهایی ملاصدرا دانسته است. (طباطبایی، ۱۹۸۱: ۶ / ۲۴ و ۲۶۴)

ملاصدرا در اسفار؛ ماهیات امکانی و اعیان ثابت را امری مجازی دانسته و معتقد است که موجود و وجود، منحصر در حقیقت واحد شخصی بوده که هیچ همتا و ثانی ندارد؛ و ماسوی الله و به عبارتی هرآنچه در عالم هستی ادعای وجود می‌کند صرفاً از شئون ذات حضرت حق و جلوات صفات ذاتی او و به بیان ساده؛ ظل الله می‌باشند. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۲ / ۳۱۴)

وحدت شخصی وجود، اصل تجلی یا ظهور یا تعیین را به دنبال دارد؛ یعنی کثرات و موجوداتی که ما در عالم هستی مشاهده می‌کنیم، حدود و تعیینات و جلواتی هستند که بر وجود واحد عارض شده‌اند.

معنای اجمالی وحدت شخصی وجود این است که؛ وجود دارای واقعیت عینی و خارجی است و مصداق انحصاری این واقعیت عینی، فقط ذات حق تعالی است و آنچه ممکن نامیده می‌شود باطل بالذات است و بهره‌ای از وجود ندارد و همه‌ی

نظریه به کار رفته، بیش از سایرین بوده است. (آشتیانی، ۱۳۵۱: ۴/۱۶۸)

براهینی که ملاصدرا بر اثبات وحدت شخصی وجود، اقامه کرده است بدین صورت است:

۴٫۱٫۱ برهان اول

برهان نخست صدرا، برهانی است که از تحلیلی نو از علت و معلول و با ارجاع اصل علیت، به تجلی و ظهور به دست می‌آید.

شایان ذکر است که تفسیر رایج از اصل علیت، بر مبنای نگاه کثرت‌انگارانه به هستی، امکان پذیر بوده که منافی نظریه وحدت شخصی وجود می باشد. لذا تفسیر علیت در بستر این نظریه نیازمند به تحلیلی نوین

می باشد. ملاصدرا با پایه ریزی نظام تجلی و ظهور در عالم هستی، آن را جایگزین تفسیر رایج از علیت نمود و بیان کرد که وجود حقیقی، متعلق به حضرت حق بوده و ماسوی الله، صرفاً شئون و اوصاف وجود حق هستند و نسبت به آن، وجود ظلی و قیام سایه‌وار دارند.

به اذعان ملاصدرا، وی در مبحث علیت، فلسفه را به کمال رسانیده و با بررسی علت و معلول و ارتباط وجودی آن‌ها، باگذر از وحدت تشکیکی وجود به وحدت شخصی آن دست یافته و بر آن اقامه برهان نموده است. از منظر وی، ارجاع اصل علیت به نظریه تشن، حاصل سلوک علمی و عقلی در اصل علیت می باشد. بدین معنا که؛ بر مبنای نظریه‌ی تجلی، از علت و معلول در اصل علیت، به اصل یا شأن یا طور، تعبیر می‌شود. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۵۴: ۵۵-۵۴)

خلاصه‌ی برهان نخست صدرا به این صورت است:

۱- مجموعه‌ی عالم هستی، معلول خداوند متعال (علت حقیقی جهان) است.

موجودات دیگر، صرفاً، تجلیات و مظاهر و شئون او هستند.

۴٫۱ براهین صدرا بر وحدت شخصی وجود

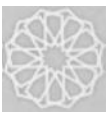
ملاصدرا جهت تبیین کثرات عالم، به اثبات برهانی نظریه‌ی وحدت شخصی وجود می‌پردازد.

وی با اتکا به مبانی فلسفی‌اش، در تفسیر نظریه‌ی وحدت شخصی وجود، معتقد است که از نظرگاه اهل حقیقت، تمام موجودات؛ اعم از این که عقلی باشند یا نفسی و یا صورت نوعی، از مظاهر نور حقیقی و شئون هستی وی بوده و با تابش نور حق (از حیث ذات) توهمات محجوبین دال بر اینکه؛ ماهیات در مقام ذاتشان موجود هستند، فاقد ارزش می‌گردد. از نظر وی؛ هرآنچه که به ماهیات نسبت می‌دهیم؛ نظیر احکام و لوازم آنها، همگی در پرتو مراتب وجودهایی است که سایه‌هایی برای وجود حقیقی می‌باشند. بنابراین در عالم حقیقت و عین، برای وجود و موجود نمی‌توان دومی در نظر آورد؛ زیرا وجود و موجود، منحصر در حقیقت واحد شخصی که که شریکی در موجودیت حقیقی ندارد، می‌باشد و در دار هستی و عالم وجود، غیر از واجب، معبود و دیاری نیست و هرآنچه که غیر از او دیده می‌شود همگی از مظاهر و شئونات صفات وی می باشد که او در حقیقت عین ذات حق می باشد. (همان: ۳۱۴-۳۱۳)

به عبارت دیگر؛ ماسوی الله سایه‌ی حق تعالی بوده (همان: ۳۱۴) پس این عالم و موجودات آن، خیالی بیش نبوده و وجود واقعی ندارد.

ملاصدرا در اسفار، در ادامه‌ی مباحث فلسفی علیت، رأی عرفا در مورد وحدت شخصی وجود را نقل و تقریر کرده و به آن متمایل می‌گردد. (همان: ۳۰۸)

توفیق صدرا در اثبات نظریه وحدت شخصی وجود، به دلیل توانایی وی در استدلال بر مقدماتی (نظیر؛ اصالت وجود، وحدت تشکیکی وجود و مبحث وجود رابط و مستقل) که در شکل‌گیری این

وابستگی و تعلق به علت ندارد. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۳: ۵۶) بر اساس این قاعده؛ می بایست ماهیت را در اتصاف به اوصافی نظیر؛ نیازمندی و بی نیازی به علت، تابع وجود دانست و اتصاف آن به چنین اوصافی را مجازی انگاشت. با توجه به چنین مبنایی، هم علت وجود دارد و هم معلول. وجود نیازمند به علت، بدین معنا که نیازمندی آن زاید بر وجودش باشد، نیست؛ بلکه نیازمندی و احتیاج معلول به علت، عین هویت معلول می باشد. (صدرالمتالهین شیرازی، ۱۹۸۱: ۱/ ۲۹۴-۲۸۶)

به بیانی دیگر؛ با توجه به اینکه معلول؛ حیثیتی جز تعلق و ربط به علت ندارد لذا وجودی مستقل در مقابل علت به حساب نمی آید؛ بلکه صرفاً شأنی از شئون علت می باشد (صدرالمتالهین شیرازی، ۱۳۵۴: ۳۱)؛ لذا ملاصدرا با ارائه چنین تفسیری از علیت، بساط علیت و معلولیت رایج را که فرع بر تغایر وجود علت و معلول است برمی چیند و معتقد است که تنها یک وجود واحد شخصی، بنام علت می باشد و بقیه، شئون و حیثیات او هستند. (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱: ۲/ ۳۰۱-۳۰۰)

از نظر او، با توجه به مبنایی نظیر: اصالت وجود، تعلق جعل به وجود و این که، هویت یک شیء، نحوه وجود خاص آن شیء است؛ نمی توان علیت علت و موجودیت آن را امری زائد بر ذات آن به شمار آورد. چراکه با تصور عکس چنین حالتی، علت برای علیت خود، نیاز به غیر پیدا خواهد کرد و چنین امری ملازم با دور و تسلسل خواهد بود و برای در امان ماندن از چنین محذوری ناگزیر از در نظر گرفتن علتی خواهیم بود که علیتش عین ذاتش باشد. از سوی دیگر نیز، قضیه به همین منوال خواهد بود؛ یعنی با تحلیل معلول، می بایست با شیئی مواجه گردیم که فاقد هویت مستقل بوده و معلولیت و نیازمندی به علت، عین ذاتش باشد نه امری عرضی و زائد بر ذات آن. بنابراین با چنین تفسیری می بایست معلول و به عبارتی ماسوی الله را از شئونات علت نخستین که منحصر در یک حقیقت واحد شخصی است به شمار آوریم که

۲- معلول خداوند متعال بودن و نیازمندی بدن، عین ذات معلول می باشد؛ چراکه در غیر این صورت، لازم

می آید که نیازمندی برای معلول، امری عرضی و خارج از ذات باشد و در فرض چنین حالتی، معلول در ذات خود مستقل بوده و دیگر محتاج و نیازمند نخواهد بود که چنین امری خلاف فرض معلولیت آن است.

۳- چیزی که معلولیت عین ذاتش باشد، عین الربط به علت و شأنی از شئون علت است.

۴- مجموعه عالم هستی، عین الربط به خداوند متعال و شأنی از شئون اوست.

۵- ظهور شیء از وجهی خود آن شیء است.

۶- در نتیجه عالم هویتی جز حق تعالی ندارد.

اما در شرح استدلال فوق باید گفت: ملاصدرا بر خلاف دیدگاه رایج فیلسوفان پیشین مبنی بر رابطی (وجود فی نفسه لغیره) بودن وجود معلول، وی آن را وجود رابط دانسته که هویتی جز تعلق به غیر ندارد. (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱: ۱/ ۸۱)

متفکران قبل از ملاصدرا در مسأله علیت، قائل به تمایز میان علت و معلول و نیز وابستگی معلول به علت بودند و این امور را سه واقعیت منفک و جدا از هم تصور می کردند. اما ملاصدرا برخلاف تصور رایج و با توسل به اصولی همچون؛ اصیل و ذومراتب بودن هستی و رابطه انگاشتن معلول در قبال علت هستی بخش، نگاهی متفاوت از دیگر اندیشمندان به مسأله علیت دارد که چنین نگاهی، منجر به خروج ماهیت از دایره شمول علیت و معلولیت می گردد؛ چراکه بر اساس آن، ماهیت یک امر اعتباری و تبعی بوده که منتزع از حد وجود است. (صدرالمتالهین شیرازی، ۱۳۷۹: ۱/ ۲۵۴-۲۴۴)

ملاصدرا معتقد است که وجود معلول فاقد حیثیت فی نفسه بوده و در قیاس با علت هستی بخش آن، از سنخ وجود رابط است. و معلول، فاقد جایگاه استقلالی بوده و حیثیتی جز حیثیت

به اعتقاد ملاصدرا؛ بسیط الحقیقه بودن خداوند متعال، در کمال و نهایت بساطت می باشد و هر موجود بسیط الحقیقه ای که اینگونه باشد، کل الأشياء خواهد بود؛ لذا، می بایست واجب الوجود را کل الأشياءی دانست که نمی توان هیچ کدام از اشیا را، بیرون از وجود وی به شمار آورد. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۲/۳۹۰)

یعنی در صورتی که ممکنات را فی حد نفسه و «بشرطاً» در نظر بگیریم؛ بسیط الحقیقه، هیچ یک از آنها نخواهد بود، ولی اگر آنها را «لابشرطاً» و با نظر به کمالات وجودی شان بنگریم؛ آن گاه بسیط الحقیقه، واجد همه ی آنها خواهد بود.

بنابر اصالت و بساطت وجود، اگر وجود، بی نهایت بسیط باشد و کمال وجودی نیز چیزی جدای از وجود نباشد، معنا ندارد که این بی نهایت، سایر کمالات اشیا را به نحو «ذو هو» دارا باشد بلکه آن را به نحو «هوهو» واجد است. (قاسم کاکایی، ۱۳۷۸: ۷۱)

بیان ملاصدرا در توجیه عقلانی این قاعده اینگونه است که از منظر وی؛ اگر قادر به سلب هویتی از شیء یا اشیا بشیم، ناگزیر چنین هویتی به دلیل متحصّل بودن از سلب و ایجاب، مرکب خواهد بود. عکس نقیض چنین قضیه ای این خواهد بود که؛ اگر هویتی مرکب نبوده و بسیط الحقیقه باشد سلب شیء یا اشیا از آن ممکن نبوده و «کل الاشیا» خواهد بود. لذا هرگاه شیئی واجد دو جهت دارایی و نداری باشد به ناچار مرکب خواهد بود. در حقیقت، نقصان وجود، عامل چنین ترکیبی می باشد. چراکه؛ جهت نقصان در هر ناقصی متفاوت از جهت وجود و فعلیت اوست. بنابراین بسیط الحقیقه تمام اشیا بوده و چیزی مگر نقصها، امکانها و اعدام از او سلب نمی گردد. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۲/۳۹۱-۳۹۰).

درواقع ملاصدرا با طرح این قاعده، و ارائه ی آن بر اساس وحدت شخصی وجود، به چگونگی اجتماع بساطت تام و وحدت حقیقی واجب و کثرت

باقی، همه جلوات و مظاهر همان وجود حقیقی منزّه از نقصان و کثرت خواهند بود. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۲/۳۲۰-۳۲۲)

بنابراین؛ در دار هستی، بیش از یک وجود موجود نیست که همو واجب الوجود بوده و ممکنات و معالیل، عین فقر و نیاز بدان وجود صرف بوده و هریک از آنها، شأنی از شئون اوست. همچنان که در قرآن کریم آمده است: «هو الأول و الآخر، و الظاهر و الباطن» (حدید/ ۳)

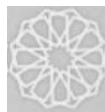
بر این اساس، تشکیکی بودن حقیقت مطلق وجود و کثرت در آن نفی شده و با پذیرش وحدت وجود، بازگشت کثرت و تشکیک به مظاهر وجود می باشد، نه خود وجود. (صدرالدین محمد شیرازی، ۱۹۸۱: ۲/۳۴۷-۳۵۳)

بر این اساس، مابه الإشتراك در همه ی مراتب، حقیقت وجود است، ولی مابه الإمتیاز مراتب، به نفس وجود برنمی گردد؛ بلکه به ظهورات وجود بازمی گردد بنابراین؛ رابطه ی خداوند با عالم هستی، از رابطه ی علت و معلول، به رابطه ی ظاهر و مظهر تبدیل شده و کثرت وجودی، جای خود را به کثرت ظهوری می دهد.

۴/۱/۲ برهان دوم

دومین برهان صدرا بر اثبات نظریه ی وحدت شخصی وجود، از طریق قاعده ی «بسیط الحقیقه کل-الأشیا» و لیس بشیء منها» است.

بدین بیان که؛ ۱- حق تعالی واجب الوجود است ۲- هر واجب الوجودی بسیط الحقیقه محض و از نظر وجودی، بالإضطرار غیرمتناهی است ۳- هیچ غیرمتناهی، مجالی برای غیر خود نمی گذارد. بنابراین حق تعالی از نظر وجودی جایی برای ماسوای خود نگذاشته و وقوع کثرت ممکن نخواهد بود. یعنی حق تعالی، تنها موجود حقیقی بوده و وجود منحصر در آن حقیقت واحد شخصی می باشد و ماسوای او معدوم هستند. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۲: ۲۴۵-۲۳۹)

کسانی که برای خیر و شر، مبادی جداگانه‌ای را در نظر می‌گیرند؛ راحت‌تر به حل مسأله‌ی شرور می‌پردازند ولی توجیه مسأله‌ی شر با حفظ وحدت شخصی وجود و عدم آسیب به آن، امری بسیار دشوار است.

مطابق دیدگاه صدرا، مسأله‌ی شر، از جمله مسائلی است که حقیقت آن و یافتن پاسخی شایسته برای چنین معضلی که نجاتگر ما از ورطه گمراهی و حیرت و بدبینی و دوری از شریعت باشد، صرفاً از طریق دقت در ماهیات و اعیان ثابت و شناخت درست آنها بدست خواهد آمد. (همان: ۳۷۱)

صدرا، با اثبات این‌که ماهیات، هیچ بهره و سهمی از هستی ندارند و اسناد هستی به آن‌ها، مجازی است؛ همه‌ی شرور را به ماهیات ارجاع می‌دهد.

۵/۱ عدم برخورداری ماهیت از هستی

تبیین معضل شر و نحوه حل تعارضی که بوجود می‌آورد ارتباط تنگاتنگی با پذیرش هریک از دو نظریه اصالت وجود و اعتباری بودن ماهیت، یا اصالت ماهیت و اعتباری بودن وجود دارد. زیرا بعد از اینکه ما واقعیت خارجی را در حیطه ذهن به دو مفهوم وجود و ماهیت تحلیل نمودیم، با این مسأله مواجه خواهیم بود که این دو مفهوم، چگونه و به چه نحوی از آن واقعیت یگانه خارجی حکایت خواهند نمود. پیامد حل چنین مسأله‌ی ای ناگزیر از بستر اعتقاد به یکی از اقوال اصالت وجود یا اصالت ماهیت خواهد گذشت.

لازم به یادآوری است که در تبیین معضل شر، آن دسته از موجودات که فاقد شر می‌باشند از حیطه این مسأله خارج بوده و محل پرسش صرفاً موجودات آمیخته با شر خواهد بود که آیا بازگشت شر به ماهیت آنهاست یا به وجود و هستی آنها. برای اینکه بتوانیم اثبات کنیم که ماهیات هیچ نصیبی از چشمه‌ی وجود نداشته و صرفاً در مرتبه‌ی علم دارای حضور و ظهور علمی هستند،

ممکنات که با این وحدت سازگار باشد پاسخ می‌دهد. بر مبنای این اصل، ملاصدرا واجب را تمام حقیقت وجود می‌داند که به جهت خاصیت اطلاقی و سعه‌ی وجودیش، امکانی را برای هر امر دیگری چه به نحو مستقل و چه به نحو غیر مستقل باقی نمی‌گذارد و تحقق معلول جز به عنوان وجه علت و جلوه و شأن او ممکن نیست و بنابراین موجودات عالم سایه‌هایی بیش نیستند و همه از اوام و خیالاتند.

۴/۱،۳ برهان سوم

صرف الوجود بودن واجب‌الوجود و قاعده‌ی «صرف‌الشیء لایتثنی و لایتکرر» را می‌توان استدلال سوم ملاصدرا بر وحدت شخصی وجود دانست.

استدلال ملاصدرا بر اساس این قاعده بدین صورت است که؛ وجود حق تعالی فاقد هرگونه ترکیبی بوده و یک وجود صرف و بحت است؛ به گونه‌ای که تمام مجاری هستی را پر نموده و در عرض یا طول خود ثانی ندارد. لذا؛ وجود واجب تعالی واحد بوده و هیچ‌گونه ثانی در عرض یا طول را نمی‌پذیرد. صدرا به نقل از تلویحات شیخ اشراق چنین می‌گوید: تام‌تر از وجود صرف وجودی نیست چرا که هر دوم و ثانی برای آن فرض شود به وجود اول برمی‌گردد. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۸: ۳/۳۳۸)

ملاصدرا مدعی است؛ با برهانی‌نمودن نظریه‌ی وحدت شخصی وجود، توانسته است فلسفه و حکمت را به غایت نهایی خویش و نهایت کمال برساند. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۲/۳۱۳)

۵ تبیین دیدگاه صدرا پیرامون معضل شر

با پذیرش نظریه وحدت شخصی وجود، می‌بایست تفسیری از شرور و معاصی انجام داد تا بتوان معضل شر را همچون معضل ارتباط وحدت با کثرت، در بستر این نظریه حل نمود. زیرا؛ چگونگی ارتباط میان شرور و معاصی با مبدأ هستی نیاز به بررسی و تحقیق دارد.

«گن» را می‌شنود و به اذن پروردگار، به دار هستی راه می‌یابد. (همان: ۳۶۹-۳۶۸)

۵٫۲ ارجاع شرور به ماهیات

صدرا بعد از بیان عدم برخورداری ماهیت از هستی و وجود حقیقی و مجازی دانستن اتصاف وجود به ماهیت، بیان می‌کند که؛ اگر ما به ماهیات من حیث هی و بالذات بنگریم، در خواهیم یافت که بازگشت تمام کاستی‌ها و شرور به جنبه ماهوی و جهت نقصان آن است. (همان: ۳۷۱)

مطابق دیدگاه صدرا؛ از آنجایی که فیض الهی و نور هستی، منشأ تمام کمالات وجودی و مساوق با خیر بوده و منزله از نقایص و کاستی‌هاست و در طرف مقابل؛ ماهیت، منشأ همه‌ی شرور و کاستی‌ها؛ لذا شرور به حیثیت ماهوی و نقصان وجودی موجود برمی‌گردد، نه حیثیت وجودی آنها؛ چراکه وجود، خیر محض بوده و از آنجایی که مستند به ذات حق می‌باشد نمی‌تواند منشأ نقص و کاستی باشد. بنابراین همانگونه که ذات حق، مبدأ تمام خیرات و کمالات می‌باشد، ماهیات نیز مبدأ و آینه تمام نمای شرور خواهند بود و تمام کاستی‌ها و شرور در آن منعکس خواهند شد. لذا می‌توان ماهیات را همچون حائل و ضربه‌گیری دانست که مانع اصابت و بازگشت شرور به ذات حضرت حق می‌گردند. (همان، ۳۷۱)

بنابراین؛ ماسوی الله به دلیل همنشینی با ماهیت ضرورتاً ناقص بوده و بالذات اقتضای چنین شری را دارد. لذا، بازگشت تمام شرور و نقایص به ماهیات بوده و در طرف مقابل؛ تمامی امور خیر، استناد به هستی مطلق خواهد داشت.

خلاصه اینکه؛ اعیان ثابت و نقص ذاتی ماهیات و امور ممکن، و بدی استعداد و قابلیت آنها عامل بروز شرور در این عالم و صدور گناهان از برخی از بندگان، بوده و می‌توان از حجاب قدر الهی و احکام آن نیز در پرتو معضل شر، پرده برداری کرد. چراکه درست است که شرور به ماهیات بازمی‌گردند، ولی ماهیات و اعیان ثابت منفک از حضرت حق نیستند.

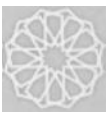
(جوادی‌آملی، ۱۳۸۶: ۱۲ / ۱۸۸-۱۸۷) می‌بایست به بررسی حقایق امکانی بپردازیم.

ملاصدرا معتقد است که هر موجود ممکن را می‌توان به دو حیثیت و شیئیت تحلیل نمود؛ شیئیت وجود و شیئیت ماهیت؛ که در نزد عرفا از آن به ثبوت تعبیر می‌شود؛ چراکه ماهیت با وجود نداشتن ثبوت وجودی، دارای ثبوت علمی بوده و ثبوت آن در علم حضرت حق را عین ثابت می‌نامند. لازم به ذکر است که اعیان ثابت به دلیل اینکه جزئیات را نیز در بر می‌گیرند، اعم از ماهیات می‌باشند. تحلیل وجود و ماهیت ممکنات مطابق نظریه وحدت شخصی وجود بدین گونه است که؛ حیثیت ماهیت ممکنات عبارت است از نفس معلومیت ماهیت و تجلی آن نزد عقل به نور هستی و انتزاع آن از آن نور؛ و حیثیت وجود ممکنات، عبارت است از ظهور و بروز ممکن در مرتبه‌ای از مراتب و عالمی از عوالم (طبیعی، مثالی، عقلی و ...). (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۱۲ / ۳۶۸)

بنابراین هیچ‌گونه جعل و تأثیری به ماهیت تعلق نخواهد گرفت و ماهیت، هیچ بهره و نصیبی از وجود ندارد و در خارج به تبع وجود، موجود نیست؛ بلکه حکایت ذهنی از وجودی که در ظرف ذهن است می‌باشد. به عبارت دیگر؛ ماهیت را عقل از وجود خارجی انتزاع می‌کند. بنابراین تنها نحوه ثبوتی که می‌توان برای ماهیت در نظر گرفت، ثبوت و تحقق علمی در ظرف ذهن (علم الهی یا غیر آن) است.

لذا همچنانکه در علم خداوند، ماهیت، عین ثابت می‌باشد؛ در پیشگاه ممکنات نیز عین ثابت خواهد بود. (جوادی‌آملی، ۱۳۸۶: ۱۲ / ۱۹۰-۱۸۹)

بر مبنای وحدت شخصی وجود؛ موجود بودن ماهیت بدین معناست که آن به نور وجود و هستی، معقول گردیده و مظهر، از این طریق با ظاهر خود متحد شده نه بدین معنا که وجود وصف ماهیت گردد. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۱۲ / ۳۶۸) ماهیت ممکن (به دلیل آن‌که شایستگی ظاهر شدن با نور وجود را دارد) فیض وجود ربوبی را می‌پذیرد و امر

مسأله‌ی شر نیز، شر از حقیقت وجود سلب و به مظاهر و جلوات آن اسناد داده می‌شود.

۶ نتیجه

با طرح‌ریزی و برهانی نمودن نظریه‌ی وحدت شخصی وجود توسط ملاصدرا، بسیاری از مسائل فلسفی؛ از جمله، مسأله‌ی شرور تحت‌الشعاع این نظریه‌ی ابتکاری قرار گرفتند. بر مبنای نظریه‌ی وحدت شخصی وجود، کثرت از حقیقت وجود، سلب و به شئون و مظاهر آن اسناد داده می‌شود و کثرت ظهوری، جایگزین کثرت وجودی می‌گردد. از آنجایی‌که بر اساس این نظریه، وجود، حقیقت واحد شخصی است و ذات حق تعالی که خیر محض است، تنها مصداق آن بوده؛ لذا دیگر جایی برای معضلی به نام شرور باقی نمی‌ماند. چون عالم، عین‌الربط به خداوند و شأنی از شئون علت بوده و هویتی جز معلولیت ندارد و مظهر اوست، بنابراین؛ شر، امری عدمی بوده و نمی‌توان آن را به خیر محض نسبت داد.

مسأله‌ی شر، ناشی از غفلت از عین‌الربط بودن است؛ ما اگر فهم درستی از عین‌الربط بودن موجودات و بسیط‌الحقیقه بودن حق تعالی داشته باشیم، در چنین صورتی می‌توانیم معضل شر و شبهات پیرامون آن را رفع نماییم. اگر مجموعه‌ی عالم، به خداوندی که یک واحد شخصی و خیر مطلق و محض است، عین‌الربط شد؛ دیگر شرور معنایی نخواهد داشت.

مطابق دیدگاه صدرا؛ خداوند سبحان، با افاضه‌ی وجود، ماهیاتی که سهمی از هستی ندارند را مهمان وجود می‌کند و کثرت مذموم به همراه شرور و معاصی از لوازم ذاتی آنهاست. لذا؛ نقایص و شرور، به محدودیت‌های ماهیاتی که سهمی از هستی ندارند باز خواهند گشت. بنابراین بازگشت تمام امور خیر به جود پروردگار و پرتو عنایت و هستی وی بوده و جود حضرت حق، عاری از کاستی‌ها و امور پستی است که به ماهیت و حیثیت ذاتی اشیاء بر می‌گردد. به بیان دیگر؛ بروز شرور در عالم هستی و

زیرا در منظر اهل معرفت، این امور از آن جهت که مظهر جهت وجودی هستند، در زمره تجلیات حق تعالی می‌باشند. (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱: ۲/۳۵۵-۳۵۴).

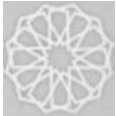
به اعتقاد ملاصدرا برای هر موجود خاصی، یک جنبه وجودی و یک جنبه ماهوی را می‌توان در نظر گرفت که آنچه از ناحیه خداوند متعال افاضه می‌شود، همان جهت وجودی و ظهوری بوده و فیض وسیع حضرت حق، دارای آن جهت بوده و منشأ تمام امور خیر در اشیاء به همین جهت بر می‌گردد. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۲/۳۷۴)

بنابراین؛ تمامی امور خیر، بازگشت به جود و بخشش الهی داشته و بخشش الهی از کاستی‌ها مبرا می‌باشد، لذا ارجاع شرور به ماهیت اشیاء و حیثیت ذاتی آنها خواهد بود و جهت قصور، فتور، خلل، کاستی و نقص و ... به مفاهیم ماهوی و اعیان ثابت‌ه باز خواهد گشت. (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۲/۳۷۴)

بدین ترتیب؛ ایراد دوگانه انگاران نیز رفع می‌شود؛ چراکه شر مربوط به حیثیت ذاتی و ماهوی اشیاء است نه حیثیت وجودی آنها؛ لذا نیازمند به مبدئی نخواهد بود و تنها امور خیر است که بخاطر وجودی بودن نیازمند به منشأ است. تفاوت ماهیات به تفاوت ذات آنها در اعیان ثابت‌ه و علم خداوند برمی‌گردد. اعیان ثابت‌ه در حقیقت لوازم اسماء و صفات ذاتی خداوند می‌باشند. (همان: ۳۷۶-۳۷۵)

خداوند به تجلی و افاضه‌ی وجود خویش، ماهیات را وجود می‌بخشد و کثرت به همراه شرور و گناهان از لوازم ذاتی آنها می‌باشد که به هنگام تنزل فیض وجود، فرصت خودنمایی و عرضه اندام داشته و باعث به وجود آمدن برخورد میان آنها و پیدایش امور شر گردیده است. (همان: ۳۷۶)

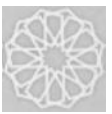
بنابراین؛ همان‌گونه که بر مبنای نظریه‌ی وحدت شخصی وجود، کثرت از حقیقت وجود، سلب و به شئون و مظاهر آن استناد داده می‌شود و کثرت ظهوری، جایگزین کثرت وجودی می‌گردد. در

بر مبنای نظریه‌ی وحدت شخصی وجود، همان‌گونه که کثرت از حقیقت وجود، سلب و به شئون و مظاهر آن اسناد داده می‌شود و کثرت ظهوری، جایگزین کثرت وجودی می‌گردد. در مسأله‌ی شر نیز، شر از حقیقت وجود سلب و به مظاهر و جلوات آن اسناد داده می‌شود. مظاهری که برخی کمالات در آن‌ها به دلیل محدودیت و کاستی، ظاهر نشده است. لذا متصف به شر بودن می‌شوند و در واقع امر، شر بودن این‌گونه امور، وصف سلبی این اشیاء است.

وقوع گناهان از برخی از بندگان، بخاطر و نقص ذاتی اعیان ثابته و ماهیات و بدی استعداد و قابلیت آنهاست. این معنای از شر، اختصاص به عالم طبیعت دارد، اما اگر شر را به معنای نقص در نظر بگیریم؛ شامل تمام ماسوی‌الله شده و حتی به حوزه‌ی مجردات هم کشیده می‌شود.

خداوند متعال، خیرالذات بوده و شربالذات، عدم محض است؛ لذا خداوند که حقیقت هستی است، به خیر و شر اضافی متصف نمی‌شود. و خیر و شر اضافی مربوط به ظهورات و جلوات اوست که از خودشان هیچ هستی‌ای نداشته و اتصافشان به وجود، مجازی است.

منابع

- قرآن کریم
- نهیج البلاغه، (۱۳۷۴)، تصحیح صبحی صالح، بیروت: بی‌نا.
- ابن سینا، حسین بن عبدالله، (۱۳۷۰)، الهیات نجات، ترجمه‌ی یحیی یثربی، تهران: فکر روز.
- ابن عربی، محمد بن علی، (۱۳۶۵)، فصوص الحکم، تصحیح ابوالعلاء عفیفی، بیروت: بی‌نا
- آشتیانی، سید جلال‌الدین، (۱۳۵۱)، پاورقی منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، ج ۴، مشهد: نشر دانشگاه مشهد.
- پیلین، دیوید، (۱۳۸۳)، مبانی فلسفه‌ی دین، ترجمه-ی گروه مترجمان، قم: بوستان کتاب.
- راغب اصفهانی، (۱۴۱۲)، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق صفوان عدنان داود، بیروت، دمشق: دارالعلم، الدارالشامیه.
- سبزواری، ملاهادی، (۱۳۶۹)، شرح منظومه، جلد اول، تهران: ناب.
- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، (۱۹۸۱)، الحکمة المتعالیه فی الأسفار الأربعة، جلد اول و دوم، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- (بی‌نا)، الحکمة المتعالیه فی الأسفار العقلیه الأربعة، جلد هفتم، قم: مکتبه المصطفوی.
- (۱۳۶۸)، الحکمة المتعالیه فی الأسفار العقلیه الأربعة، جلد سوم، قم: مکتبه المصطفوی.
- (۱۳۸۰)، الحکمة المتعالیه فی الأسفار العقلیه الأربعة، جلد دوم، تصحیح و تحقیق مقصود محمدی، تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا.
- (۱۳۷۹)، الأسفار الأربعة، جلد اول، تهران: حکمت.
- (۱۳۶۳)، المشاعر، به اهتمام هانری کربن، تهران: کتابخانه‌ی طهوری.
- (۱۳۵۴)، المبدأ و المعاد، تصحیح سید جلال‌الدین آشتیانی، تهران: انجمن حکمت و فلسفه.
- (۱۳۶۲)، مفاتیح الغیب، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین، (۱۹۸۱)، تعلیقه بر الحکمة المتعالیه فی الأسفار العقلیه الأربعة، جلد ششم، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- کاکایی، قاسم، (۱۳۷۸)، «نظریه‌ی وحدت وجود و برهانی بودن آن از دیدگاه ابن عربی و ملاصدرا»، فصل‌نامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز، شماره اول، صص ۵۵-۷۷.
- جوادی‌آملی، عبدالله، (۱۳۸۶)، ریح مختوم (شرح حکمت متعالیه)، جلد دوم، قسمت پنجم، قم: نشر اسراء، چاپ سوم.
- مصباح یزدی، محمدتقی، (۱۳۶۶)، آموزش فلسفه، جلد دوم، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- مکی، جی. ال، (۱۳۷۰)، ترجمه‌ی محمدرضا صالح‌نژاد، «شر و قدرت مطلق»، مجله‌ی کیان، دوره‌ی چهارم، شماره‌ی ۳، صص ۵-۱۱.
- نبویان، محمدمهدی، (۱۳۹۲)، «وحدت وجود از دیدگاه صدرا»، فصل‌نامه‌ی آیین حکمت، سال پنجم، شماره‌ی ۱۸، صص ۱۱۷-۲۰۷.
- نصری، عبدالله؛ اعتمادی‌نیا، مجتبی، (۱۳۹۲)، «صورت‌بندی‌های مسأله‌ی شر در آثار فیلسوفان مسلمان»، آموزه‌های فلسفه‌ی اسلامی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره‌ی ۱۲، صص ۱۱۷-۱۴۰.